

נריה גוטל

מעמדה ההלכתי של סוריה בימינו: בין שיקולים טקסטואליים לשיקולים פוליטיים

א. מבוא

בשלהי שנת תשנ"ב התפרסמה בעמודי החדשות של עיתון הצפה ידיעה מרעישת¹. הכותרת הייתה: "הרב גורן: הגולן איננו ארץ-ישראל ויש להחזירו לסוריה". תחת כותרת זו הובאה הידיעה הבאה:

"הגולן איננו שטח ארץ-ישראל המקודשת על-פי ההלכה. בלי להחזיר את רמת הגולן לסוריה לעולם לא יהיה שלום. סוריה היא הסכנה הגדולה ביותר לישראל, אך ברגע בו יתנוסס דגל ישראל בדמשק ודגל סוריה בתל-אביב נוכל לישון בשקט. זה יהיה ממש ימות המשיח" – כך אמר אתמול בריאיון ל"הצופה" הרב שלמה גורן, מי שהיה בעבר הרב הראשי למדינת ישראל.

לדברי הרב גורן, דינו של הגולן מבחינה הלכתית הוא כדין עבר הירדן, וישנן הבחנות ברורות ביותר בין ארץ-ישראל לעבר-הירדן והגולן [...] עבה"י והירדן אינם "הארץ הנבחרת" [...] אינם "ארץ זבת חלב ודבש" [...] לא מביאים משם ביכורים [...] הם "ארץ טמאה" [...] לא ראויים להשראת שכינה [...] עובדה [...] משה רבנו ע"ה היה בגולן והתאוה להיכנס לארץ-ישראל ולא ניתנה לו הרשות לכך. סימן הוא שזה לא ארץ ישראל.

[העיתונאי:] הרב גורן, האם יש רשות לעקור ישובים מהגולן כמו שנעשה בשעתו בימית?

הרב גורן: "המקרים אינם דומים. ימית הוא ארץ-ישראל המקודשת. לעומת זאת בלי נסיגה מרמת הגולן לעולם לא יהיה שלום..."

1 הצופה, י"ג באלול תשנ"ב (11 בספטמבר 1992).

אמירה זו, השלכתה ללא ספק פוליטית. תוצאתה חדה: לא זו בלבד שאין מניעה מ"החזרת" (אפילו לא "מסירת") שטחה של רמת הגולן לסוריה, אדרבה זהו מהלך חיובי ונחוץ. כאיש הלכה הרב גורן אינו מכריע בסוגיה כבדה זו, בלא שהוא מעגן אותה בביסוס הלכתי. בשל טבעה של הידיעה החדשותית ובשל אופיו של מקום הפרסום – עיתון – הדברים בו הם קצרים ותמציתיים. ברם, די בהם כדי לחשוף במעט את הטיעונים ההלכתיים לדבריו של הרב גורן.

הביסוס התורני לא עזר לרב גורן, והיו מי שפירשו את דבריו כפוליטיים למהדרין. לא זו בלבד, הרב גורן הואשם על ידם כמי שלא רק עושה תורתו פלסטר אלא גם כמי שנוהג מעשה פוליטיקאים – רחמנא ליצולן – ומשנה דעתו חדשות לבקרים. כך, למשל, התבטא בנחרצות, אפילו בבוטות, רבו (באותה שעה) של המושב נוב שברמת הגולן, הרב יגאל אריאל. במאמר לא-קצר שפרסם גם הוא ב"הצופה"², תחת הכותרת "ויתור על הארץ ומשיחיות שווא", מיד אחר פרסום הידיעה החדשותית הנ"ל, הוא תקף בשצף קצף:

השבוע יצא הרב שלמה גורן בהכרזה ש"הגולן אינו ארץ ישראל ויש להחזירו לסוריה". אמירה זו היא "מדרש פליאה" חסר פשר, בחינת "משיב חכמים אחר ודעתם יסכל". אין זו קביעה הלכתית רצינית, אלא אמירה פוליטית, גם בתוכנה וגם בצורת הצגתה בעתונות.

קדושת הנושא וחומרת הנזקים שגרמה אמירה שגויה זו, מחייבים היו התייחסות כבדת ראש ולא מספר ציטוטים. השאלה שמעמיד הרב גורן אינה למדנית. הדיון איננו אם הגולן התקדש בקדושה ראשונה ושניה וחייב במצוות התלויות בארץ, שאלה הדורשת פסיקה של מורה הוראה. טענתו היא שהגולן אינו בגבולות הארץ וזו שאלה שתינוקות של בית רבן לומדים אותה בבית הספר ממקרא מפורש.

[...] דברי הרב גורן סותרים לא רק דברי תורה, אלא גם את דברי עצמו. מועצת הרבנות הראשית משיבתה ביום כ"ט באדר תשל"ט, בראשות הרב הראשי לישראל דאז הרב גורן שליט"א, החליטה: "לאור תכניות האוטונומיה... מודיעה מועצת הרבנות הראשית, כי לפי תורתנו הקדושה וההלכה הפסוקה, אסור להעביר לנכרים רבונות או בעלות על ישובים, שטחים ואדמות בארץ ישראל המקודשת והמובטחת לנו מפי הגבורה...". [...]

אין הדברים אמורים מכלל, אלא אני יודע ועד וכמוני עוד מאה עדים נאמנים מוותיקי מתיישי רמת הגולן שמענו באזנינו את דברי הרב גורן לגבי הגולן. הדבר היה בראשית ימי כולל האברכים "האידרא" בגולן, בימים שהרב גורן טרח לקיים כולל ברמת הגולן ולעודד את המתיישבים במעשה ההתיישבות שלהם [...]

2 הצופה, כ' באלול תשנ"ב; להרחבה ולהשלמה מפורטת של גישתו, ראה הרב יגאל אריאל, ארץ ירדן וחורמונים: הגולן ועבר הירדן במקרא ובהלכה, חיספין תשנ"ו.

מעמדה ההלכתי של סוריה בימינו: בין שיקולים טקסטואליים לשיקולים פוליטיים

מנהיגות תורנית אינה יכולה לשנות את עמדותיה, כדרכם של פוליטיקאים, אלא צריכה להיות מופת של אמינות ונאמנות לדבריה. הרבנות שעודדה את המתישבים לבנות את ביתם וחיייהם בגולן, אינה רשאית להפקיר אותו ולסגת [...] כל טענות הרב גורן לקוחות מכאן [= פרשנות רמב"ן לתורה], אבל דברי הרמב"ן הפוכים לחלוטין [...] הרב גורן מצטט את דברי התשב"ץ [...] גם כאן בוחר הרב גורן לצטט באופן סלקטיווי דברים מקוטעים [...] פלא הדבר [...] במשך שנים נרדף הרב גורן ע"י השמאל על שראיתו היא "משיחית" ולא ריאליסטית [...] אבל עתה כאשר הוא עתיד לקבל הכשר משמאל, הוא אכן הפך למשיח. אלא שקול שופרו של עכשיו הוא קול ענות חלושה וקול הברה – קול שופרו של המשיח נשמע עתה מדמשק, בידי המגואלות בדם של אסאד [...] האם זה הרב גורן שהכרנו או אדם אחר?

האם מדובר באמת בעידן משיחי? [...] אנו שנשאר בסוף התהליך בבקעת כנרת מול הגולן המתנשא והמאיים [...] האם כך נוכל לישון בשקט? מה פשרו של הניסוח המוזר "ויש להחזירו לסורים!" יסלח לי אבל זה נשמע כמו דברי פארוק א' שרעה. האם גם "מצווה" לתת את הגולן? ואולי עם ריבית ויפה שעה אחת קודם? [...] אין לי ספק שכוונותיו של הרב גורן רצויות, אבל דבריו הפזיזים מצטרפים להפקרות המדינית והבטחונית [...]

הדברים אינם קלים ואינם פשוטים. מדובר כאמור בהתקפה מושחתת על מי שהיה הרב הראשי לישראל, על מי שעמד על אדני הקמת המוסדות התורניים ברמת הגולן, על מי שהיה נערץ ביותר על המתישבים בכלל ועל הרב יגאל אריאל בפרט. ובכל זאת, הרב יגאל אריאל "לא עשה לו הנחות" אלא הציג אותו במלוא כלימתו: לא רציני, פזיז, לא יציב, לא מבוסס ועוד.

גם על מאמר תגובה זה של הרב אריאל נכון לומר את שאמרנו לעיל: מדובר באמירה שהשלכתה בלא ספק פוליטית. אף כאן התוצאה חדה: שלילה חדה של מסירת רמת הגולן לסורים, כשם שנשללת מסירת רגבי אדמה אחרים של ארץ ישראל. זאת ועוד, כרב גורן גם הרב אריאל משתית את הכרעתו בסוגיה נכבדה זו על אדני ביסוס הלכתי, כמובן. ומכאן לשורש השאלה שלפנינו: האם לפנינו דיון הלכתי צר ותחום או דיון פוליטי הנעשה במסווה הלכתי? האם מדובר בפרשנות מגמתית של טקסטים, אותם מושך איש איש לכיוונו לפי מדיניותו הפוליטית, או שמדובר במחלוקת פרשנית מובהקת של הטקסטים? לשון אחר: האם היטתה הגישה הפוליטית דעת מאן דהוא מפרשנות "נקייה" של הטקסטים?

בקצרה נציין שדיון עקרוני זה הוא חלק ממהלך הרמנויטי מפותח למדי בשנים האחרונות, מהלך המבקש לתת את דעתו לטקסטים הלכתיים ולתור בהם אחר אפשרות קיומה של תשתית נוספת הניצבת בשורשם. תהא זו תשתית פוליטית או חברתית, חינוכית,

ערכית, השקפתית או אחרת, כזו שאמנם אינה גלויה בשיח ההלכתי החיצוני ואולם היא היא ליבתו. דיונים כאלה נעשים יותר ויותר בשנים האחרונות,³ וענייננו משתלב גם הוא בכך.

ב. מקורות ראשוניים

סוגיה זו אינה יכולה להתברר כראוי אם לא תקדם לה הבהרה של כמה מושגים הלכתיים רלוונטיים, גם אם בקצרה.

ההלכה מעמידה את גבולות ארץ ישראל על שלושה-ארבעה רבדים עיקריים: גבולות ההבטחה לאברהם אבינו, היוצרים "קדושה סגולית" היסטורית, שעיקרה רוחנית; גבולות ההתנחלות שבפרשת מסעי היוצרים "קדושת שכינה", בעלת משמעות הלכתית-תשתיתית, וגבולות מצוות והלכות המחלקים בין כיבוש עולי מצרים לכיבוש עולי בבל, או בין כיבוש רבים לכיבוש יחיד. סוריא⁴ – אשר, כאמור להלן, למצער חלק לא מבוטל מרמת הגולן נכלל בגדרה ההלכתי – נכללת בתוך גבולות ההבטחה אבל אינה נכללת בגבולות קדושת השכינה. סוריא גם לא התחייבה מראש – לפני פניית בני גד ובני ראובן למשה רבנו (במדבר לב) – בקדושת המצוות התלויות בארץ הנובעת מכיבוש עולי מצרים. בלא שנרחיב יתר על המידה הנדרשת לענייננו, המושג "כיבוש יחיד" הוחל על "סוריא" מסיבות מסוימות,⁵ ובשל כך קיבל חבל ארץ⁶ זה מעמד הלכתי ייחודי. לעניין זה צריך לזכור שדינה של סוריא אינו מתחיל בעת החדשה, אפילו לא בעת העתיקה של התנאים והאמוראים. אמנם הללו עסקו רבות בסוגיה, אך יסודה כבר בדברי ימי המלכים – עיקרי להם בענייננו: דוד המלך, הכובש את ארם (שמ"ב ח, ה-ט; שם י, ו-יט), בה בעת שהוא מותיר בארץ כנען חלק משרידי היבוסים (שם כד, יח-כד), דבר שעורר עליו את ביקורתם של חז"ל.⁷

3 דוגמה לדבר, ראה נריה גוטל, חדשים גם ישנים: בנתיבי משנתו ההלכתית-הגותית של הרב קוק, ירושלים תשס"ה,² עמ' 8-10.

4 להלן, בהקשר לדיון ההלכתי, בכתוב תלמודי זה.

5 סיבות הנתונות למחלוקת ראשוניים. לדעת רש"י (גיטין ח ע"ב ועבודה זרה כ ע"ב), מאחר שנכבש לא על ידי כל ישראל, לא לצורכם ולא בשאילת אורים ותומים, לכן מוגדר "כיבוש יחיד". לדעת תוספות (עבודה זרה כא ע"א), מאחר שנכבש שלא ברשות – לא על סמך דעת תורה – מוגדר "כיבוש יחיד". [יש לדון בדעת הרמב"ם (הלכות תרומות א, ב-ג; מלכים ה, ו) אך אין זה מקומו]. וראה הרב שאול ישראלי, ארץ חמדה, ירושלים תשמ"ב, א, שער ג, ב וב"תוספת בירור" לשער ג, א ושם ד, ח.

6 על גבולותיו של חבל ארץ זה, ראה בדברי הרמב"ם המובאים בגוף המאמר להלן; וראה ארץ חמדה (לעיל הערה 5), א, שער ד (גבולות הארץ); הרב יוסף ליברמן, שו"ת משנת יוסף, א, סי' נ.

7 ספרי דברים, מהדורת פינקלשטיין, ניו יורק תשכ"ט, פסקה נא. ראה גם שמ"ב פרקים ה וכד; מל"א ט, טז – "גזר"; דה"ב ח, ג-יז. וראה בשו"ת ציץ אליעזר ב, סי' יג דיון מסועף לברר את סדרי הזמנים בין כיבוש היבוסים לכיבוש סוריא, ואם אכן קדם כיבוש ארם-סוריא לכיבוש יבוס-ירושלים.

מעמדה ההלכתי של סוריה בימינו: בין שיקולים טקסטואליים לשיקולים פוליטיים

בסופו של דבר, ולהלכה, כך אנחנו שונים בתוספתא:⁸

בשלשה דברים שווה סוריא לארץ ישראל ובשלשה לחוצה לארץ: עפרה מטמא כחוצה לארץ, והמביא גט מסוריא כמביא מחוצה לארץ, והמוכר עבדו לסוריא כמוכר לחוצה לארץ. שלשה לארץ ישראל, שהקונה שדה בסוריא כקונה בפרוור שבירושלם, וחייבת במעשרות ובשביעית, ואם יכול לכנס לה בטהרה טהורה.

בסוגיות התלמודיות משתמע שההלכות ששווה בהן סוריא לארץ ישראל נובעות מהכרעה הגורסת "כיבוש יחיד שמיא כיבוש".⁹ כלומר גם כיבוש הנעשה בידי שלטונות ישראל, אך לא באופן רשמי ולא מטעמו, נחשב, מבחינה הלכתית, "כיבוש". אלא שהכרעה זו נתונה במחלוקת. סוגיות שונות חלוקות בשאלה זו גופה: "כיבוש יחיד שמיא כיבוש" או "לאו שמיא כיבוש". כך למשל מבהירה סוגיית הבבלי בגיטין מז ע"א שהלכה אשר נאמרה שם, מבוססת על הדעה החלוקה, זו שסבורה כי "כיבוש יחיד לאו שמיא כיבוש". נאמר שם כי "ישראל שלקח שדה מעובד כוכבים עד שלא הביאה שליש וחזר ומכרה לו משהביאה שליש, חייבת במעשר, שכבר נתחייבה", ודייקו: "נתחייבה אין, לא נתחייבה לא", אין זה אלא משום שעוסקים בסוריא וסבורים "כיבוש יחיד לא שמיא כיבוש". יפה סיכם ותמצת הרמב"ם את הלכותיו של חבל ארץ זה:¹⁰

הארצות שכבש דוד חוץ לארץ כנען כגון ארם נהרים וארם צובה ואחלב וכיוצא בהן אע"פ שמלך ישראל הוא ועל פי בית דין הגדול הוא עושה אינו כא"י לכל דבר ולא כחוצה לארץ לכל דבר כגון בבל ומצרים, אלא יצאו מכלל חוצה לארץ ולהיותן כא"י לא הגיעו. ומפני מה ירדו ממעלת א"י מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל א"י אלא נשאר בה משבעה עממים, ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולותיה ואח"כ כבש

וראה שמואל אברמסקי, "היחס לאמורי וליבוסי בספר שמואל – התשתית ההיסטורית והמשמעות האידאית", ציון, ספר היובל (תשמ"ה), עמ' 27-58; עודד בוסתנאי, המעמד המדיני של עבר הירדן הישראלי בתקופת המלוכה (עד חורבן שומרון), עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשכ"ח; עודד בוסתנאי, "עבר הירדן המזרחי וישראל בתקופת המקרא", אריאל 107-108 (תשנ"ה), עמ' 83-92; יוסף זהבי, הישוב היהודי בעבר הירדן המזרחי מימי בית שני עד לתקופת הגאונים, עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, תשל"ג; דניאל שרגל, "עבר הירדן המזרחי ביחסי ישראל-ארם מימי דוד עד סוף ימי בית עמרי", קטיף ו-1 (תשכ"ט), עמ' 200-214; Moshe Weinfeld, "The Extent of the Promised Land – the Status of Transjordan", *Das Land Israel in biblischer Zeit* (1983), pp. 59-75.

8 תוספתא, מסכת כלים (בבא קמא) א, ה (מהדורת צוקרמאנדל, ירושלים תשל"ה, עמ' 569); ראה גם משנה, חלה ד, יא: "אריסטון הביא בכוריו מאפמאי וקיבלו ממנו, מפני שאמרו הקונה בסוריא כקונה בפרוור שבירושלים".

9 ראה בבלי, גיטין ח ע"א: "ת"ר, בשלשה דרכים שוותה סוריא לארץ ישראל, ובשלשה לחו"ל [...] חייבת במעשר ובשביעית כא"י, קסבר כיבוש יחיד שמיא כיבוש".

10 משנה תורה לרמב"ם, הלכות תרומות א, ג-ט.

ארצות אחרות היה כיבושו כולו כא"י לכל דבר, והארצות שכבש דוד הן הנקראין סוריא.

סוריא יש דברים שהיא בהן כא"י ויש דברים שהיא בהן כחור"ל, והקונה בה קרקע כקונה בא"י לענין תרומות ומעשרות ושביעית והכל בסוריא מדברי סופרים.

נמצא כל העולם לענין מצוות התלויות בארץ נחלקת לג' מחלוקות: א"י, וסוריא, וחור"ל. וא"י נחלקת לשנים, כל שהחזיקו עולי בבל חלק אחד, וכל שהחזיקו עולי מצרים בלבד חלק שני, וחור"ל נחלקת לשנים, ארץ מצרים ושנער ועמון ומואב המצוות נוהגות בהם מדברי סופרים ונביאים, ושאר הארצות אין תרומות ומעשרות נוהגות בהן.

אי זו היא סוריא, מא"י ולמטה כנגד ארם נהרים וארם צובה כל יד פרת עד בבל כגון דמשק ואחלב וחרן ומגבת וכיוצא בהן עד שנער וצהר הרי היא כסוריא, אבל עכו חוצה לארץ כאשקלון והם תחומי א"י.

הרמב"ם סבור אפוא שגם כאשר שביעית נוהגת בארץ ישראל מדאורייתא – שלא כבימינו, שלגביהם הכריעו רוב הפוסקים שהשביעית נוהגת בהם אך ורק מדרבנן¹¹ – גם אז, תוקף מצוות שביעית בסוריא אינו אלא רק "מדברי סופרים". וכן שב ושנה הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל (ד, כז), תוך שהוא גם מנמק את הסיבה שהביאה את החכמים להחיל עליה את הלכות שביעית: "סוריא, אע"פ שאין שביעית נוהגת בה מן התורה גזרו עליה שתהיה אסורה בעבודה בשביעית כארץ ישראל, כדי שלא יניחו ארץ ישראל וילכו וישתקעו שם [...]". לענייננו נסתפק בכך.¹²

ג. מדיוני פוסקים בימינו

נשוב עתה לענייננו. מוקד השאלה היה, כזכור, האם ובאיזו מידה הוטתה הכרעת פסיקת הרב שלמה גורן מזה והרב יגאל אריאל מזה מעיקר הדיון ההלכתי אל הכיוון האידאולוגי-פוליטי. ככלי מתודולוגי לבחינת השאלה נבקש לחשוף התמודדויות הלכתיות מקבילות עם עיקרה של הסוגיה, אך הפעם מצדם של פוסקים אשר עליהם, ולמצער על רובם, הכול כנראה מסכימים שהשיקול האידאולוגי-פוליטי לא היה רלוונטי. זאת ועוד, בעוד שהדיון

11 הרחבה מפורטת ראה הרב אברהם יצחק הכהן קוק, שבת הארץ – מבוא, א-ב; הרב אברהם ישעיה קרליץ, חזון איש, שביעית ג, ח; אנציקלופדיה תלמודית, ב, ערך: ארץ ישראל, עמ' רכ-רכא: שביעית; הרב שלמה יוסף זיון, לאור ההלכה: בעיות ובידורים, תל-אביב תשי"ז, עמ' קה-קיב: שמיטה בזמן הזה.

12 לסקירה משלימה ראה אנציקלופדיה תלמודית (לעיל הערה 11), ערך: ארץ העמים, עמ' קצט: סוריא; שם, ערך: ארץ ישראל, עמ' רה-ריג: גבולות הארץ, עולי מצרים ועולי בבל, הרחבת הגבולות; שם, ערך: בהמה דקה, עמ' שע: בסוריא; שם, יג, ערך: חוץ לארץ, טור של.

מעמדה ההלכתי של סוריה בימינו: בין שיקולים טקסטואליים לשיקולים פוליטיים

העיקרי הנפרש כאן נסוב על נושא שמצוי בזיקה להיבט פוליטי מובהק – מסירת הגולן לסורים – הרי מוקדי הסוגיות שהפוסקים שנביא להלן דנים בהם, ודאי כשלעצמם, ניתנים לבידוד מהקשר פוליטי. הכרעותיהם מבטאות פסיקה שאין לראות בה, אף לכאורה, כל הטיה, ולפיכך הן יכולות להוות קנה מידה אובייקטיבי לענייננו.

מטבע הדברים, כינונה של מדינת ישראל בתש"ח וכיבושה של רמת הגולן בתשכ"ז, הציפו – אחר תרדמת גלות ממושכת – את סוגיית סוריה מחדש. השאלה שהונחה לפתחם של הפוסקים הייתה מעמדה ההלכתי של רמת הגולן, על מגוון נגזרות העשויות לנבוע מכך: האם חלה שם קדושת ארץ ישראל או טומאת ארץ העמים? האם מקיימים שם את מצוות יישוב ארץ ישראל? האם יכול אדם לכוף את בן/בת זוגו לעלות מחו"ל לרמת הגולן או למנוע מבן הזוג להגר לחו"ל ולהישאר לגור ברמת הגולן?; האם קיימת בסוריה הלכת "לא תחנם" – לא לתת "חניה" לנכרי?; האם חלות שם הלכות מצוות התלויות בארץ, תרומות ומעשרות, חלה ועוד, ולענייננו שלהלן – שביעית?

ואכן, לא מעט מפוסקי העת החדשה נתנו דעתם לשאלת מעמדה ההלכתי של סוריה, אם לאחת מהנגזרות הנ"ל ואם לכמה מהנגזרות. חודשים ספורים לפני מלחמת ששת הימים, בט"ז באדר ב תשכ"ז, השיב הרב יקותיאל יהודה הלברשטאם, האדמו"ר מצאנז, לשאלה שנשאל בנידון.¹³ הוא מתמקד בעיקר בהלכת "הכל מעלין לארץ ישראל" (כתובות קי ע"ב) ובהלכת "לא תחנם" ומאריך ללבן את הסוגיה, אך גישתו ברורה למדי:

[...] החתם סופר בגיטין [...] הביא ממ"ש רש"י [...] והרע"ב והתו"ט [...] דבסוריה ליכא לאו דחניה בקרקע, ואסברא לן הטעם שאם ימשלו בכיפה ולא יתנו חנינה לאוה"ע אנה ימצאו מקום לחנותם, והלא לא נצטוו להשמידם ולא לגיירם, אע"כ זה נאמר בארץ עשר עממיה אבל בשאר ארצות אפי' יתקדשו לענין תרומות ומעשרות אבל לא לענין חנינה בארץ עיי"ש [...]

[...] קדושת מעלת אר"י לית לה לכו"ע, שזה רק בגבולות אר"י דואלה מסעי [...] בודאי שעל סוריה ליכא האי והורשתם. ולזה גם ליכא בסוריה לא תחנם [...] הישיבה קשורה בכיבוש, וא"כ בודאי האי מצוה ליתא בסוריה דליכא מצוה לגרש, ולזה ליכא גם לא תחנם [...]

[...] אף דבסוריה כותב עליו אונן בשבת אפ"ה המוכר עבדו לסוריה כמוכר לחו"ל, דקדושה עליונה ליכא בה [...] שאני ישיבת סוריה מישיבת אר"י, דאין לה מעלה דכיבוש רבים, ורק משום חיוב תרו"מ בלבד איכא קצת מצוה בישיבתה. או דכיון דמקום טומאה היא לית בה קדושת מעלת אר"י לכו"ע [...]

מדברי התשב"ץ הנ"ל נפשט קצת הספק שהתחלנו מה הדין בסוריה לענין הכל מעלין, דעכ"פ אין מעלין מחו"ל לסוריה אפי' אי כיבוש יחיד שמיה כיבוש [...]

13 שו"ת דברי יציב, חלק אבן העזר, ישראל תשנ"ט, סי' פז.

עדיין צ"ע אי מעלין מסוריא לאר"י, די"ל דאף דאין מעלין מחו"ל לסוריא מ"מ לכוף לעלות משם לאר"י נמי לא כייפינג, כיון שסוף סוף איכא שם חיובא דתרו"מ [...] אפשר דלמ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש הוי סוריא לגבי אר"י כמדריגת אר"י לגבי ירושלים.

אמור מעתה: לדידו של האדמו"ר מצאנז, לא חל בסוריא – ולעניינו: רמת הגולן, למצער רובה – דין "לא תחנם"; לא ניתן לכוף "לעלות" אליה מחו"ל; אין לייחס לה "קדושת מעלת ארץ ישראל"; אין חובה לכובשה לפי שלא נאמר עליה "והורשתם"; אין מצווה גמורה ליישבה אלא רק – אולי – "קצת מצוה"; מי שמכריע כי "כיבוש יחיד שמיה כיבוש" עשוי להקביל את מעמד סוריא יחסית לארץ ישראל עם מעמד ארץ ישראל יחסית לירושלים.

דיון דומה, אם כי למדני בעיקרו, מוצאים אנחנו אצל הרב יצחק יעקב וייס, מי שכינה כראב"ד וגאב"ד העדה החרדית. כותרת דיונו ברורה: "אי [= אם] סוריא דינו כארץ ישראל". בשו"ת מנחת יצחק (ו, סי' קלא) דן הרב בנושא לאורך ולרוחב ומדייק מלשון הרמב"ם (הלכות בית הבחירה) שגם אם סוריא אינה שווה בכל דיניה לארץ ישראל, מכל מקום היא כן מקודשת יחסית ליתר ארצות העולם: מארץ ישראל מביאין עומר, שתי הלחם וביכורים; מיתר הארצות אין מביאין דבר; "... ומסוריא אין מביאין רק ביכורים...".¹⁴ אם כן, הבחנתו של הרב וייס גם היא ברורה: מצומצם למדיי המשקל הארץ ישראלי של סוריא. אולי מפתיע,¹⁵ אך דברים דומים כתב גם הרב שאול ישראלי, שהיה מראשי ישיבת "מרכז הרב": "באמת מצות ישיבת ארץ ישראל אין מקיימים אלא בארץ לגבולותיה, ובעבר הירדן בנחלת בני גד ובני ראובן באמת אין מצוה זו [...] סוריא [...] ודאי לכל הדעות אין מקיימים שם מצות ישיבת ארץ ישראל".¹⁶

כך מחד גיסא; מאידך גיסא, גישה שונה עולה מכתביו של הרב יוסף ליברמן – ראש כוללי "שומרי החומות" של העדה החרדית. הלה הקדיש חיבורים רבים לענייני שביעית וכמובן נתן דעתו גם לסוגיית רמת הגולן. בשו"ת משנת יוסף (א, סי' נ)¹⁷ הוא עוסק ב"דין רמת הגולן

14 לעניין הבאת ביכורים מסוריא, ראה סיכומי דברים באנציקלופדיה תלמודית, ג, ערך: בכורים, עמ' שא: אפילו בארץ.

15 בשל היותו נמנה עם המגזר הציוני-דתי, אך לאמתו של דבר משנתו מורכבת. חשוב להדגיש את הבחנתו החדה בין ההיבט המצוותי של יישוב הארץ, האמור מעלה, ובין ההיבט ההגדתי של חבל הארץ כחלק מארץ ישראל וההשלכה המעשית על מסירת השטח לנכרים. כאשר עלה הדין בשאלת מסירת רמת הגולן לסוריה בשלהי תשנ"ב, נשא הרב ישראלי דברים נמרצים השוללים את המהלך וביטא התנגדות נחרצת. ראה הרב שאול ישראלי, הרבנות והמדינה, בעריכת א"י שריר, ירושלים תשס"א, עמ' 431-435; וראה נריה גוטל, "את אשר יאהב – יוכיח": מורכבות יחסו של הרב שאול ישראלי אל אישיה, מוסדותיה ומשנתה של הציונות הדתית", ישי ארנון, יהודה פרידלנדר ורב שוורץ (עורכים), סוגיות בחקר הציונות הדתית: התפתחויות ותמורות לדורותיהן, אוניברסיטת ברא-אילן, תשע"ב, עמ' 145-167.

16 ארץ חמדה (לעיל הערה 5), א, שער א, ט, סעיף ח.

17 תחילה התבררו מקצת הדברים בספרו משנת יוסף: מסכת שביעית, ב, עמ' קכח, וכאן קיבלו השלמה ותיקון.

מעמדה ההלכתי של סוריה בימינו: בין שיקולים טקסטואליים לשיקולים פוליטיים

ועבר הירדן, לקדושת א"י וליציאה מא"י אליהן". ראש לכול הוא מתאר את עבר הירדן, על חלקיו השונים, ומברר את מעמדו ההלכתי של כל חלק וחלק. בהמשך הוא דן בשאלה אם רמת הגולן היא חו"ל גמור או חלק מעבר הירדן שכבשו עולי מצרים. הוא מעלה שבשאלה זו נחלקו הראשונים: לדעת רובם, עולי בבל קידשו את עבר הירדן הצפוני והאמצעי, אך לדעת הרמב"ם והראב"ד עולי בבל לא כבשו חבל ארץ זה. מכך נובעת לבסוף מסקנתו:

מכל האמור יוצא לנו: רמת הגולן נכללת בשטח עבר הירדן, וכל עבר הירדן הצפוני נכבשה ע"י עולי בבל לדעת רוב הפוסקים, ואם כן המצוות התלויות בארץ נוהגות בה כמו בא"י ובזמן הזה נוהגות שם מדרבנן והיא טהורה משום טומאת ארץ העמים, וכיון שכן [...] מותר לצאת לעבר הירדן [...] הגם שאין קדושתה שוה לקדושת א"י מבחינת קדושת שכינה, מ"מ גם עבה"י אינה תחת שליטת שר שלמעלה כי אם תחת השגחת השי"ת בעצמו [...] אכן כל זה בעבר הירדן וברמת הגולן [...] עד באניאס [...] אבל משם ולמעלה, דהיינו עד כתף החרמון [...] ספק אם נכלל בשטח עולי בבל וא"כ הנמנע לצאת מא"י גמורה לשם, קדוש יאמר לו.

נערכת אם כן על ידו הבחנה בין אזורים: לידים של רוב הפוסקים – ולכן הלכה למעשה – יש לנקוט כי עבר הירדן ורמת הגולן עד הבניאס נכבשו בידי עולי בבל, מצוות התלויות בארץ נוהגות בו מדרבנן והוא טהור מטומאת ארץ העמים. אולם השטח הצפוני יותר, עד כתף החרמון, ספק אם כלול בשטח עולי בבל.

גישה דומה עולה מתשובתו "בענין ההדסים המובאים מרמת הגולן":¹⁸

[...] עלינו להקדים שרמת הגולן יש לו דין עבר הירדן, שהרי פשוט שהירדן מתחיל ממערת פמייס שע"י בניאס ששם מוצאו ומשם נמשך עד ים כנרת וים המלח. ובניאס היא בצפון רמת הגולן (למרגלות הר חרמון), כך שכל רמת הגולן הנמשך דרומה עד מדרום לים כנרת, מעבר לירדן מזרחה הוא. עבר הירדן נוהגות בו מצוות התלויות בארץ מדרבנן [...]

גישה דומה עולה גם מפסיקת הרב יצחק יוסף.¹⁹ לדידו:

הגולן, וכן עבר הירדן המזרחי, שביעית נוהגת בהם על כל פנים מדרבנן, והיינו שאסור לעבוד שם עבודות קרקע האסורות בשמיטה, וכן עבודת האילנות, אבל ירקות הגדלים בגולן מותרים באכילה ואין בהם איסור ספיחין, אולם בדרום הגולן קשה להקל לגבי ספיחין.

[...] והגאון חזון איש (שביעית סימן ג ס"ק כה) כתב שעבר הירדן נתקדשה כארץ ישראל ולא נוהג בה רק משום שלא נכבשה בידי עולי בבל. ובספר מנחת שלמה

18 שו"ת משנת יוסף, ג, ירושלים תשנ"ג, סי' כג, אות ג: דין רמת הגולן לגבי שביעית – תשמ"ח.

19 ילקוט יוסף – השביעית והלכותיה, ירושלים תשס"א, עמ' עז-עט.

חלק ג (סימן קנח, ד', דף רכה) שכתב [...] נוהג שם דין תשמטנה ונטשתה [...] אסורים בעבודת הארץ [...] זקוקים להיתר המכירה [...] אין נוהג איסור ספיחין באותם המקומות [...]

ואם מותר לצאת מארץ ישראל למקומות שכבשו עולי מצרים, ראה באור לציון (שביעית עמוד פד) שהביא בזה מחלוקת, ומסקנתו כדעת הרמב"ם שאף במקום שלא כבשו אלא עולי מצרים בלבד, יש בו מצות יישוב הארץ, ומותר לצאת אליו [...] ושמעתי בשם הגרי"ש אלישיב שרבני אחת הישיבות הקדושות בארץ שאלוהו אם לצאת לקמפ ב"בין הזמנים" בגולן, והשיב להם שיש להמנע מכך.

לא זה המקום להיכנס לשאלת מקור הבחנתו בין דין ספיחים לדין עבודת הקרקע,²⁰ ברם, ברי שלדידו עיקרי הלכות שביעית נוהגים גם נוהגים ברמת הגולן. לא זו אף זו, הוא מצדד להחיל שם גם את מצוות יישוב הארץ ומתיר "לצאת אליו", אם כי בעניין זה הוא מציין ל"שמועה" מסויגת.

אם כן, סיכומו של חלק זה מלמדנו על חמישה פוסקים שדנו בעת החדשה בעניינה של רמת הגולן ואשר נחלקו ביניהם לכאן ולכאן. מקצתם לא סברו שיש בה קדושה משמעותית ולא החילו עליה מצוות התלויות בארץ, ואילו מקצתם סברו שהלכות ארץ ישראל בהחלט כן חלות עליה. לענייננו חשוב להדגיש את המכנה המשותף להם: הם לא דנו בנושא כלל ועיקר על רקע פוליטי של "מסירת שטחים" והם כלל לא שילבו בהכרעותיהם ממד אידאולוגי כלשהו. זאת ועוד, להוציא את הרב ישראלי, הארבעה אינם נמנים עם המחנה הציוני-דתי, ושיקול זה לא נכלל בהכרעותם.

ד. תשתית ההכרעות

נשוב עתה לפולמוס שפתחנו בו, פולמוסם של הרב שלמה גורן והרב יגאל אריאל ביחס למעמדו ההלכתי של רמת הגולן ואפשרות מסירתו לנוכחים. כזכור, הרב שלמה גורן סבר שאין מניעה מלמסור את רמת הגולן, זאת מתוך הנמקה הלכתית חדה הגורסת שהגולן "איננו שטח ארץ-ישראל המקודשת על-פי ההלכה". כנגדו טען מתנגדו בתקיפות: "אין זו קביעה הלכתית רצינית, אלא אמירה פוליטית". תהינו עד כמה הממד האידאולוגי-פוליטי הוא הוא שאכן שימש מצע בסיסי להכרעה ועד כמה הוא הוא ציר הפסיקה ולוֹזָה.

הפולמוס לא נעצר כאן בעימותם של השניים. רבנים נוספים נטלו חלק בעימות²¹

20 ראה משנה, שביעית ו, א; רמב"ם, הלכות שמיטה ויובל ד, כו-כח; חזון איש, שביעית, ג ס"ק לב.
21 לדוגמה: הרב יעקב אריאל, "גבולות הארץ להלכות שביעית", שו"ת באהלה של תורה, ג, כפר דרום תשס"א, ס' א, אות ט; הגולן; הרב יוסף ברמסון, על הבשן והגולן במקרא ובהלכה, ירושלים תשנ"ג; הרב יואל שורץ, רמת הגולן ועבר הירדן, ירושלים תשנ"ה; ועוד הרבה.

מעמדה ההלכתי של סוריה בימינו: בין שיקולים טקסטואליים לשיקולים פוליטיים

ומקורות פסיקתיים מפורשים שולבו בו. אחד מראשי המדברים היה הרב משה צבי נריה. ימים ספורים אחר פרסום הרב גורן את דבריו פרסם הרב נריה את תגובתו:²²

הפרסום ביום ששי שעבר ב"הצופה", ביחס לרמת הגולן, שגרם ועזעזע לרבים, מתבסס – כביכול – על מקורות הלכה שהובאו במאמר שנדפס ב"הצופה" לפני שנה. ואכן קראנו את המאמר בשעתו, והופתענו לראות שזהו מאמר מוזר ביותר, ואפילו מתוך המקורות שצינו שם אפשר להוכיח שהמסקנה מופרכת מיסודה. בעל המאמר מסתמך שם על הרמב"ן [...] אבל [...] כיצד אפשר להתבסס על הרמב"ן ולהגיד ההיפך הגמור ממה שהוא כותב וחוזר וכותב במפורש?! [...] הלא הלכה פסוקה היא ברמב"ם [...] ארץ זו קדושת הארץ יש לה [...] עבר הירדן והגולן כלולים בחיובי כל המצוות התלויות בארץ – תרומות ומעשרות, שמיטה ויובל וכו' [...] הואיל והם חלק אינטגרלי מארץ-ישראל כולה [...] אין שום שוני בין שתי גדות הירדן [...] תשב"ץ (ח"ג סי' ר): "... הנה נתבאר שארץ סיחון ועוג שוה היא לארץ ישראל למצוותיה" לחובת הקרקע ולמצוות היישוב בה. העובדה שמשה רבינו התחנן [...] דבר זה מתבאר בפשטות [...] שלא נתקדשה א"י כולה למצוותיה אלא בגמר הכיבוש והחילוק [...] היה צריך להיכנס לא"י ולזכות לראות גם בכיבושה ובחילוקה.

ברורים אפוא הדברים בנושא העומד על הפרק: הגולן הוא חלק בלתי נפרד מארץ ישראל [...] קדוש הוא כולו בקדושת המצוות וכל הנאמר במצות ישוב ארץ ישראל חל גם עליו [...]

כמעט מיותר לומר שהרב גורן לא טמן ידו בצלחת והשיב למבקריו בנחרצות ובתקיפות:²³

סערת הרוחות שעורר פסק ההלכה שלנו בנוגע לרמת הגולן, לפיו קבענו שעבר הירדן הכולל את הגולן אין דינו כארץ ישראל ברמת קדושה, ואינו נחשב כארץ המיוחדת [...] והנה על אף שבתאריך י"ב באייר תשנ"א פרסמנו ב"הצופה" מאמר ארוך ומנומק, המסביר בפרוטרוט את השקפת ההלכה בנושא זה [...] לא באה אז כל תגובה נגד פסק הלכה זה מצד אותם רבנים שהתפרצו כעת בחמת זעם נגד דעתנו זו. יתר על כן בפרוס הפסח של שנת תשנ"א גילינו את דעתנו זו, על אי קדושתו של הגולן כא"י, בשידור ב"קול ישראל" בגל ב', ומשום מה איש לא הזדעזע ולא התקומם נגד פסק ההלכה הברור שקבענו אז. והנה בעלי חיצים פרסמו בכלי התקשורת, שאנו שינינו כביכול את דעתנו מן

22 הרב משה צבי נריה, "הגולן קדוש הוא בקדושת ארץ-ישראל", הצופה, כ' באלול תשנ"ב; ראה גם הרב משה צבי נריה, "עבר הירדן – נחלה לישראל", צניף מלוכה, כפר הרוואה תשנ"ב, עמ' 244-233.

23 הרב שלמה גורן, "תשובה לנבוכים", הצופה, כ"ז באלול תשנ"ב.

הקצה אל הקצה. בחוברת 'מאורות' מס' 1, בטאון הרבנות הראשית לישראל משנת תש"מ, פורסמה החלטת מועצת הרבנות הראשית לישראל כשמחבר מאמר זה כיהן כנשיא המועצה, בדבר "איסור מסירת שטחים מארץ ישראל לגויים" [...] מלשון ההחלטה ברור שלא מדובר על הגולן, אלא על יהודה ושומרון [...] באותה חוברת עצמה משנת תש"מ שהוקדשה רובה לנושא שמיטה דנו בהרחבה בקביעת גבולות א"י לענין שמיטה. כתוב שם בעמוד 33: "באשר לרצועת עזה ורמת הגולן, הרי לדעת הרמב"ם שטחים אלו ברובם אינם כלולים בקדושת עולי מצרים... ולדעת רוב הפוסקים אינם כלולים בקדושת עולי בבל, לכן אפשר להקל עליהם בשנת השמיטה, לדעת הרמב"ם אפילו במלאכות דאורייתא..." אם כן קבענו במפורש כבר לפני 12 שנה שהגולן אינו כלול לדעת הרמב"ם אפילו בקדושת עולי מצרים [...] גם בעמוד 34 בחוברת הנ"ל הגענו למסקנה לאמור: "לכן אפשר לסמוך על תחומי א"י של הרמב"ם ביישובי הרצועה ורמת הגולן, ורשאים לעבד את האדמה בשביעית ללא היתר מכירה" [...] ובעמוד 40 בחוברת זו [...] ובעמוד 44 בחוברת [...] רמת הגולן, שכולה מחוץ לתחום עולי מצרים. לבסוף בעמוד 50 [...] נעבור לשיטת התשב"ץ [...] כעת עלינו לברר את שיטת הרמב"ם בנוגע לעבר הירדן [...] אין מצות ישוב א"י על עבר הירדן, כולל הגולן [...] נמצינו למדים שבשמונה דברים נבדלת עבר הירדן [והגולן] מארץ כנען [...] אין בה מצות ישוב א"י [...] אלו ההלכות והמקורות שלמדנו מרבתינו הראשונים והאחרונים בסוגיא מסובכת זו. וה' יאיר עינינו [...]

אם כן, לא זו בלבד שהרב גורן אינו זו כמלוא הנימה ולו גם קמעא מעמדתו, הוא עוד טוען כלפי מבקריו שהם עושים את התורה בכלל ואת תורתו בפרט, פלסתר. גם המקורות התורניים – אותם הוא מונה ומנתח בפרוטרוט – מצדדים בגישתו, וגם לא-אמת דוברים אותם שטוענים כי חזר בו. בנקודה זו משתלבות שתי הסוגיות שבהן אנו עוסקים: מסירת הגולן לנכרים מזה ודיני שביעית בגולן מזה. זיקת הסוגיות זו לזו מובנת מאליה: אם בארץ ישראל עסקינן, אזי אין למוסרה לנכרים²⁴ ואין לעבדה בשביעית;²⁵ ברם, אם אינה ארץ

24 במסגרת זו איננו נכנסים לשאלת מסירת שטחים שהם לכולי עלמא ארץ ישראל לנכרים, בשל שיקולים ביטחוניים, לפי שבמפורש לא זה הדגש אצל הרב גורן. נכון שטיעון זה עשוי להצטרף, ואולם לא זה הבסיס והעיקר, הא ראייה שהרב גורן מבחין בבירור – במאמרו הראשון – בין ימית ובין הגולן. ועוד, לא למותר לציין את התנגדותו הנחרצת של הרב גורן למסור משטחי יהודה ושומרון. אמור מעתה: כל עוד בארץ ישראל המקודשת למצוותיה עסקינן, לא די בשיקול הביטחוני להתיר מסירה. רק אם מדובר במה שאינו חלק מארץ ישראל המקודשת למצוותיה, כדוגמת הגולן – לשיטתו – רק אז ניתן למסור.

25 מובן מאליה שהכוונה לאסור את עיבודה כל עוד לא נערך "היתר מכירה". זו גופה הייתה השאלה שנידונה בתש"ם, האם הכרחי לערוך "מכירה" לאדמות רמת הגולן או שאין מניעה מעיבודן גם בלא "מכירה".

מעמדה ההלכתי של סוריה בימינו: בין שיקולים טקסטואליים לשיקולים פוליטיים

ישראל, אזי אין מניעה למוסרה לנכרים – למצער, בסיטואציה שאנו עוסקים בה²⁶ – ומותר לעבדה בשביעית, ודאי בזמן הזה ששביעית דרבנן. לכן, אחר שהוא מונה מקורות המצדדים בדעתו ונותנים לה ביסוס, שרמת הגולן אינה חלק מארץ ישראל המקודשת, הוא מבהיר שכבר לפני למעלה מעשר שנים, לקראת שנת השמיטה תש"ס, עליה היה מופקד כרב ראשי, כך בדיוק הכריע: "... ביישובי הרצועה ורמת הגולן רשאים לעבד את האדמה בשביעית ללא היתר מכירה... רמת הגולן כולה מחוץ לתחום עולי מצרים".

דבריו אלה של הרב גורן, גם הם לא נותרו ללא תגובה. הרב יהודה הלוי עמיחי, חתנו של הרב מ"צ נריה, השיב לטענת הרב גורן על השתיקה שעברו בה דבריו בשעתם.²⁷ בלא כחל וסרק הוא כותב שבעוד בשעתם היו אלה דיונים הלכתיים-פנימיים, הרי עתה נכרך בכך עניין פוליטי שאינו מאפשר דממה: "[...] מעיר הגר"ש גורן שליט"א מדוע לא קם איש כנגד פסקו אז וכעת קמים רבים כנגד דבריו. ושתי תשובות בדבר, האחת תשובה פוליטית, הנובעת ממהלכים המתקיימים כעת [...] תשובה שנייה – גם בשנת השמיטה תש"מ לא נתקבלה דעתו של הגר"ש גורן שליט"א, ובישובי רמת הגולן עבדו בשנת השמיטה רק עם היתר המכירה [...]" . לעצם הדברים הוא חלוק כמובן על הרב גורן וחוזר לשיטת הרואים ברמת הגולן חלק בלתי נפרד מארץ ישראל המקודשת.

רבני הגולן ככלל, גם הם לא יכלו כמובן להחריש והם יצאו בכרוז תקיף וחד-משמעי, כזה שאינו רק שולל לגופה את הכרעת הרב גורן אלא אף משימו ללעג וקלס כמי שחוזר בו מפסיקתו הקודמת:

רבני הגולן: דעת הרב גורן היא דעת יחיד שאין לה ביסוס

בתגובה על דברי הרב גורן שהגולן איננו חלק מארץ ישראל וכי יש להחזירו לסוריה [...]

26 חשוב להדגיש: הרב גורן אינו כופר בזיקת עבר הירדן בכלל ורמת הגולן בפרט לארץ ישראל המובטחת – דבר שעליו אין חולק. כל שביקש לומר הוא שלא חלה על אזורים אלה, לעת עתה, קדושת מצוות ולכן בסיטואציה כזו שלפנינו – היינו ניסיון להביא לחווה שלום עם הסורים וניסיון "להציל" בכך את יהודה ושומרון – או אז נכון למוסרה. דבר זה – הפשוט וברור כשלעצמו – עולה מפורשות מהתייחסויותיו של הרב גורן עצמו, כאמור לעיל, כמו גם באזכורים נוספים. לדוגמה, ראה מה שכתב הרב אליעזר מלמד על סמך שיחה עם הרב גורן: "[...] אחר שנתפרסמה תוכנית של ממשלת רבין כמדומה לי, ועניינה נסיגה מרמת הגולן תמורת הסכם שלם מלא עם סוריה, תמך הרב גורן ביוזמה ונימק זאת ע"פ הרמב"ן שעבר הירדן הוא במדרגה פחותה מארץ ישראל ועיקר מצוות ישוב הארץ חלה על הצד המערבי. כמדומה לי שדבריו נתפרסמו ב'הצופה'. מדבריו היה אפשר להבין שאין מצוות ישוב הארץ ברמת הגולן, על כך שאלתי אותו כמה פעמים, והשיב שבדאי שיש שם מצווה, אלא שהיא שנייה בחשיבותה ורק מפני שחשב שיש סכנה לקיום אחיזתו על יהודה ושומרון, עדיף לסגת מרמת הגולן כדי להציל את יהודה ושומרון, שלגביהם ישנה חובה גמורה"; ראה <http://www.yeshiva.org.il/ask/default.asp?category=3&rabbi=&page=29>.

27 הרב יהודה הלוי עמיחי, "מיישר דרכים", הצופה, כ"א בתשרי תשנ"ג (18 באוקטובר 1992).

אין פוסק הלכה, מכל הזרמים ביהדות הדתית, שאינו מתייחס לרמת הגולן כחלק מארץ ישראל [...] הרב גורן הוא היחיד מכל רבני וגדולי ישראל, בדורנו ובכל הדורות, שטוען שאין כלל קדושה לרמת הגולן [...]

ברצוננו להזכיר את פסק ההלכה של מועצת הרבנות הראשית לישראל מיום כ"ט באדר תשל"ט, בראשות הרב גורן [...] : "לאור תוכניות האוטונומיה [...]" ומאחר שבברית בין הבתרים נכרתה ברית עם אברהם על הארץ שמנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת, הרי ברור שבפסיקתו הרב גורן אסר למסור את רמת הגולן [...]. האם הוא מתכחש עכשיו לדבריו? [...]

הרב גורן מכריז שימות המשיח לדידו יבואו כשיתנוסס דגל ישראל בדמשק. האידיאליזציה מהסכם עם מי שידיו מגואלות בדם יהודי היא יותר ממזעזעת [...]

על שברי הפסוקים וההוכחות הקלושות שהביא הרב גורן בדבריו נשיב במאמר מפורט, אי"ה [...]

הדברים, כמובן, נוקבים ביותר. הרב גורן מוצג כאן לא רק כמי שלא שנה פרקו – כל הפוסקים בכה והוא "היחיד מכל רבני וגדולי ישראל, בדורנו ובכל הדורות" בכה – אלא גם כמי ש"מתכחש עכשיו לדבריו" מלפני קצת למעלה מעשר שנים. לכך עוד מתוסף קורטוב של ציניות מושחזת. כאשר זוכרים שהדברים נכתבים נגד אישיות כרב גורן – מי שהיה רב ראשי לצה"ל ורב ראשי לישראל ובנוסף לכך הכול מודים שנימנה עם מייסדי ההתיישבות התורנית ברמת הגולן – או אז מבינים עד כמה נגע הדבר בציפור הנפש.

מכה בפטיש בסוגיה זו הייתה החלטת מועצת הרבנות הראשית:

הרבנות הראשית לישראל

החלטה:

מועצת הרבנות הראשית לישראל בישיבתה מיום י"א בסיון תשנ"ג קיבלה משלחת של רבני ישובי הגולן [...] רבני הגולן הביעו דאגתם לעתיד ההתיישבות היהודית בגולן. מועצת הרבנות הראשית אישרה את החלטות קודמותיה שרמת הגולן היא חלק בלתי נפרד מארץ ישראל וחלים בה מצוות התלויות בארץ והיושבים בה מקיימים מצוות ישיבת ארץ ישראל. המועצה מחזקת את ידיה של ממשלת ישראל בעמידתה על זכותו ההיסטורית של העם היהודי לרמת הגולן ועל זכויות המתושבים בה.

מעמדה ההלכתי של סוריה בימינו: בין שיקולים טקסטואליים לשיקולים פוליטיים

ה. סיכום

ובכן, אחר כל האמור ולאור כל האמור: האם גישת הרב גורן הייתה הלכתית או פוליטית? האם גישת הרבנים החלוקים הייתה הלכתית או פוליטית? ההאשמות שהוטחו ברב גורן היו ברורות וכיוונן היה חד-משמעית כזה, האם בצדק? הוא הדין ביחס לדעת החולקים, דעה שנחשפה כמעט אך ורק בקשר למסירת הגולן ולא בהקשר "נקי" של שמיטה, האם דבר זה אינו מרמז על מרכזיות הנדבך הפוליטי?

דומה ששימוש מושכל בכלי ההשוואתי שהוצג לעיל – השוואת הפסיקות, שהוצגה לעיל בפרק ג ועסקה בסוגיית קדושת הגולן כשהיא מנותקת מסוגיית מסירת שטחים – מקעקעת הנחה זו ושומטת את כנפיה. נכון שאיננו יכולים להיות חוקרי כליות ולב ו"מנסתרות נקני", ואולם אם העובדות נבחנות כשלעצמן, ואם אין מעמיסים עליהם מה שאין בהם, דומה ששני הצדדים יכולים, בדין, לרחוץ בניקיון כפיהם. יכול הרב גורן לומר, האמנם יחיד אני בגישתי? האם גם את האדמו"ר מצאנו או גם את הרב י"י וייס בעל ה"מנחת יצחק" תאשימו בהטיה פוליטית? והלוא הם כתבו את דבריהם במנותק מכל הקשר פוליטי ובלא כל זיקה למסירת שטחים אלא אך ורק במטרה לבחון את מעמדו ההלכתי של הגולן, ודעתי [בלא להיכנס כאן לדקויות] כדעתם. יתרה מזאת; הלוא גם הרב ישראלי כתב דברים שעקרונית אינם רחוקים מכך, האם גם אצלו היו אלה שיקולים פוליטיים? אתמה!; ומן הצד האחר של המתרס יכולים גם החולקים לדחות על הסף את האשמתם בפוליטיזציה של ההכרעה ההלכתית, וטענת-שוברם בצדם, ממש באותו סגנון: האם גם את הרב יוסף ליברמן ואת הרב יצחק יוסף תאשימו בהטיה פוליטית? והלוא הם כתבו את דבריהם במנותק מכל הקשר פוליטי ובלא כל זיקה למסירת שטחים אלא אך ורק במטרה לבחון את מעמדו ההלכתי של הגולן, וראו נא: דעתנו – בלא להיכנס גם כאן לדקויות – כדעתם.

סוף דבר, אין לך קל מהטענת דברי החולקים, מכאן ומכאן, במגמות פוליטיות מזה ובמגמתיות הלכתית מזה.²⁸ ואולם אם בחינת העובדות עצמן לגד עינינו ואם אנחנו עושים שימוש מיטבי בכלי השוואה המסורים בידנו, דומה שאין לטענה כזו צידוק ממש.

28 מה ששלעצמו אינו תמיד, ובהכרח, מופרך; וראה כדוגמה, נריה גוטל, "אידאולוגיה כמסד הלכתי? הלכה גלויה ואמירה סמויה בהלכת מפקד האוכלוסין", ב' איש שלום (עורך), בדרכי שלום: עיונים בהגות יהודית, מוגשים לשלום רוזנברג, ירושלים תשס"ז, עמ' 589-606.